

Wojciech Jasiński

"Legenda Christiani and Modern
Historiography", David Kalhous,
Leiden–Boston 2015 : [recenzja]

Historia Slavorum Occidentis 2(11), 277-281

2016

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach
dozwolonego użytku.

B. Recenzje / Recenze

Historia Slavorum Occidentis

2016, nr 2(11)

ISSN 2084-1213

DOI: 10.15804/hso160213

David Kalhous, *Legenda Christiani and Modern Historiography*, Brill, Leiden–Boston 2015, ss. 166

Anglojęzyczna książka czeskiego mediewisty zajmującego się wczesnym średniowieczem Davida Kalhousa, traktująca o problemie postrzegania przez dotychczasową historiografię *Legendy Krystiana*, ukazała się nakładem holenderskiego wydawnictwa Brill jako 34 tom serii „East Central and Eastern Europe in the Middle Ages 450–1450” redagowanej przez Florina Curteę. Przed omówieniem książki warto pokrótce przedstawić polskiemu czytelnikowi czym jest tytułowa *Legenda Christiani*. Źródło to jest w polskiej historiografii znane przede wszystkim jako *Legenda Krystiana* lub *Vita et passio sancti Wenceslai et sancte Ludmille ave eius*. Ten utwór hagiograficzny poświęcony został przede wszystkim jednemu z najbardziej znanych czeskich świętych tj. Waclawowi (ok. 907–929/935), księciu czeskiemu z dynastii Przemyślidów oraz jego babce św. Ludmile († 921), żonie pierwszego historycznie potwierdzonego Przemyślidy – Borzywoja († 888/889?). Hagiograf nie ograniczył się jedynie do nakreślenia postaci dwóch pierwszych męczenników, ale odnotował też legendarne początki państwa Przemyślidów i morawskie korzenie czeskiego chrześcijaństwa, wraz z nieco zdeformowanym obrazem początków morawskiego chrześcijaństwa. Źródło to jest najobszerniejszym z licznych żywotów traktujących o św. Waclawie, a zarazem wzbudzającym ogromne kontrowersje wśród mediewistów. Jakkolwiek bowiem autor dzieła nazywa siebie Krystianem i określa krewnym (*nepos*) drugiego biskupa praskiego (św. Wojciecha), co wskazywałoby na schyłek X w. jako czas powstania żywotu, jednak podstawa rękopiśmienna źródła zachowała się w najwcześniejszych fragmentarycznych kopiach dopiero z XII w., zaś kompletny tekst utworu znamy z wieku XIV.¹

¹ W historiografii polskiej Legendzie Krystiana poświęcono dotychczas dwie monografie: Agnieszka Kuźmiuk-Ciekanowska, *Święty i historia Dynastia Przemyślidów i jej bohaterowie w dziele mnicha Krystiana*, Kraków 2007 oraz Joanna Nastalska-Wiśnicka, *Rex martyr Studium źródłoznawcze nad legendą hagiograficzną św. Waclawa (X–XIV w.)*, Lublin 2010.

Recenzowana książka D. Kalhousa, koncentrująca się, jak wskazuje tytuł, na przybliżeniu owej obszernej i kontrowersyjnej dyskusji dotychczasowej historiografii czeskiej, jest też efektem wieloletnich badań autora nad *Legendą Krystiana*. Praca składa się z następujących części: „Acknowledgements” (s. VII), „Points of view? Introduction” (s. 1–8), „Certainty and Doubts: *Legenda Christiani* in the Controversy of the Baroque and Enlightenment Era” (s. 9–22), „»Our Oldest Chronicle«: Josef Pekař and His Opponents” (s. 23–55), „Intermezzo: The Victory of Josef Pekař?” (s. 56–65), „Ancient Compilation or Modern Forgery: Václav Chaloupecký and His Opponents” (s. 66–100), „The Victory of Authenticity? Jaroslav Ludvíkovský and His Opponents” (s. 101–121), „Historical Debate: The Case *Legenda Christiani*” (s. 122–138), „Bibliography” (s. 139–152) oraz „Index” (s. 153–158). W rozdziale pierwszym, będącym klasycznym wprowadzeniem (s. 1–8), D. Kalhous zdefiniował przede wszystkim cel pracy: „In this monograph, I would like to reevaluate an important historiographical debate about the authenticity of the so-called *Legenda Christiani* that began in the 18th century and never ended, although the consensus today is to accept its authenticity” (s. 1).

Kolejny rozdział „Certainty and Doubts: *Legenda Christiani* in the Controversy of the Baroque and Enlightenment Era” autor poświęcił odkryciu dzieła i przybliżeniu najstarszych poglądów na jego temat, poczynając od odkrywcy legendy tj. Bohuslava Balbina (1621–1688), uznającego tekst za autentyczny i identyfikującego autora źródła z synem księcia czeskiego Bolesława I Okrutnego († 967/972). W dalszej kolejności zaprezentowane zostały poglądy historyków doby oświecenia: Gelasiusa Dobnera (1719–1790), o. Atanazego od św. Józefa (1709–1772) oraz słynnego czeskiego slawisty, jezuity Josefa Dobrovskiego (1753–1829). Dobner jako pierwszy wyraził swoje wątpliwości w odniesieniu do autentyczności *Legendy Krystiana*, jak i identyfikacji hagiografa (s. 11–12). Uznał on bowiem za niemożliwe, aby autor tak źle wyrażał się o swoim ojcu. Niestety jego poglądy nie zostały opublikowane drukiem i znamy je za pośrednictwem innych autorów, piszących o *Legendzie Krystiana*. O. Atanazy, który też ponownie wydał tekst legendy, poglądy Dobnera zanegował i podobnie jak odkrywca *Legendy* Balbín, uznał dzieło Krystiana za autentyczne, zwracając przy tym uwagę na historyczną dokładność oddanej przeszłości (s. 12–13). Ponownej krytyce poddał zabytek Josef Dobrovský (s. 13–18), który w swoich słynnych *Kritische Versuche* analizował początki państwa czeskiego, w tym kwestię chrztu Borzywoja i dalsze

wydarzenia X w. Ostatecznie odrzucił autentyczność *Legendy Krystiana* i datował ją na XIV w. Rozdział zamyka omówienie poglądów historiografii dziewnastowiecznej w tym zakresie – m.in. Václava Vladivoje Tomka czy Františka Palackiego (s. 18–22).

W rozdziale trzecim („Our Oldest Chronicle«: Josef Pekař and His Opponents”, s. 23–55) D. Kalhous bardzo szczegółowo omówił szeroko zakrojone badania nad *Legendą Krystiana*, przeprowadzone przez J. Pekařa (1870–1937), czeskiego mediewistę i ucznia Jaroslava Golla (1846–1929). Pekař doszedł do wniosku, iż *Legenda Krystiana* jest autentycznym dziełem pochodzącym z X w., a za jej autora uznał syna Bolesława I Okrutnego. D. Kalhous drobiazgowo omówił całą zawiłą sytuację tego okresu badań nad *Legendą Krystiana*, podobnie jak kolejne fazy dyskusji (m.in. wokół publikacji niemieckojęzycznej pracy J. Pekařa *Die Wenzels- und Ludmila Legenden und die Echtheit Christians*). Natomiast w czwartym rozdziale („Intermezzo: The Victory of Josef Pekař?”, s. 56–65) autor omówił sytuację historiografii pod koniec lat dwudziestych XX w. oraz następnego dziesięciolecia, w której ponownie do dyskursu historiograficznego włączył się J. Pekař. Ten ostatni fakt miał miejsce w związku z obchodzonym w 1929 r. milenium śmierci św. Wacława oraz polemiką podjętą przez innego ucznia J. Golla, Václava Novotnego (1869–1932). Uczony ten nie zgodził się z datowaniem legendy na X w. i uznał, że dzieło powstało w XII stuleciu na potrzeby mniszek z klasztoru św. Jerzego na Praskim Grodzie, w celach promocji kultu św. Ludmiły, co miało zwiększyć dochody klasztoru. Dalej D. Kalhous scharakteryzował wkład w dyskurs historiograficzny na temat *Legendy Krystiana* Jana Slavíka (1885–1978), ucznia Pekařa (s. 62–63) oraz latynisty Bohumila Ryby (1900–1980), twórcy badań nad łaciną średniowieczną w Czechach (s. 63–64).

W piątym rozdziale „Ancient Compilation or Modern Forgery: Václav Chaloupecký and His Opponents” (s. 66–100) D. Kalhous omówił poglądy Václava Chaloupeckiego (1882–1951), ucznia J. Pekařa. Chaloupecký zgodził się w podstawowej tezie ze swoim mistrzem, tzn. uznał, że *Legenda Krystiana* jest autentycznym dziełem pochodzącym z końca X w. Miał on jednak odmienne od Pekařa zdanie w zakresie powiązań, jakie mają zachodzić między różnymi tekstami hagiografii św. Wacława a *Legendą Krystiana*. W dalszej kolejności przybliżone zostały poglądy Jana Vilíkovskiego (1904–1946) oraz ustalenia Rudolfa Urbánka (1877–1962) (s. 75–85), który swoje wnioski, odmienne od zwolenników wczesnej datacji dzieła, zawarł w dwutomowej pracy

Legenda t.zv. Kristiána ve vývoji předhusitských legend ludmilských i václavských a její autor. Historyk ten wprowadził do swojego wywodu szereg utworów hagiograficznych, które się nie zachowały, ale zdaniem Urbánka miały istnieć i oddziaływać na ostateczny kształt a także powstanie istniejących oraz znanych utworów hagiografii św. Wacława i św. Ludmiły, w tym także *Legendy Krystiana*. R. Urbanek uznał, że interesujące go źródło było dziełem Bavora z Nečtin (1290–1332), opata benedyktyńskiego klasztoru w Břevnowie, którego posądzał także o autorstwo innych fałszerstw. Z ustaleniami tymi nie zgodził się V. Chaloupecký, który podtrzymał swoje dotychczasowe tezy. Na kolejnych stronach recenzowanej książki (s. 87–94) D. Kalhous zreferował wkład w historiografię *Legendy Krystiana*, jakiego dokonał Závěš Kalandra (1902–1950), który w swojej pracy *České pohanství* uznał dzieło Krystiana za pochodzące z XIV w., a współczesne ostatniemu biskupowi praskiemu Janowi IV z Dražic (1301–1343). W ostatnim fragmencie rozdziału D. Kalhous zajął się omówieniem sytuacji historiografii prezentowanego okresu z metodologicznego punktu widzenia.

W rozdziale szóstym – „The Victory of Authenticity? Jaroslav Ludvíkovský and His Opponents” (s. 101–121) – autor omówił poglądy czeskiego latynisty Jaroslava Ludvíkovskiego (1895–1984), który krytycznie oceniając prace Urbánka oraz Kalandry opowiedział się za autentycznością *Legendy* i uznał ją za pochodzącą z końca X w. (s. 101–111). Jako pierwszy spośród dotychczasowych uczonych zajmujących się problematyką Krystiana szeroko analizował dzieło Krystiana od strony filologii klasycznej, zaś przeprowadzone badania doprowadziły go do wniosku o jednolitości dzieła Krystiana oraz jego autentyczności. Pogląd ten był w ówczesnej historiografii czeskiej tak krytykowany (np. przez Zdeňka Fialę (1922–1975)), jak też rozwijany i poszerzany. W dalszej części książki D. Kalhous koncentruje się więc na rozprawach czeskiego mediewisty Dušana Třeštíka (1933–2007), który w szeregu tekstów skutecznie dowiódł autentyczności *Legendy Krystiana* poprzez bardzo szeroko zakrojone badania porównawcze, wykraczające poza dotychczas wykorzystywany w badaniach krąg hagiografii św. Wacława. Tezy, poglądy i argumentacja Třeštíka, choć formułowane w pierwszej połowie lat osiemdziesiątych XX w., stanowią wciąż aktualną i szeroko akceptowaną teorię w czeskiej mediewistyce. W ostatnim dziesięcioleciu zastrzeżenia w tym zakresie wniósł jedynie czeski historyk Kościoła Petr Kubín (ur. 1967), który przesuwał w wiek XII czas powstania dzieła nawiązał do starych tez

V. Novotnego. Jako że autor publikacji, D. Kalhous, sam od lat zajmuje się badaniami nad *Legendą Krystiana*, podejmuje tu również dość skuteczną polemikę z tezami P. Kubína (s. 118–121).

W ostatnim rozdziale „Historical Debate: The Case *Legenda Christiani*” (s. 122–138) D. Kalhous zajął się *Legendą Krystiana* z punktu widzenia metodologii oraz dość szczegółowo omówił historię badań nad *Kroniką Fredegara*, która wykazuje istotne podobieństwa do badań, jakie przeprowadzała historiografia, przede wszystkim czeska, w stosunku do *Legandy Krystiana*. Książkę uzupełniają znakomicie zestawiona i szczegółowa bibliografia przedmiotu (s. 139–152) oraz indeksy.

Podsumowując należy stwierdzić, że książka D. Kalhousa jest znaczącą i cenną pozycją w zakresie badań historiograficznych nad *Legendą Krystiana*, podsumowuje bowiem z jednej strony dość skomplikowaną dyskusję nad tym zabytkiem, z drugiej zaś jej język ułatwi niewątpliwie poznanie tego nurtu badań czeskiej historiografii szerszemu gronu historyków. Nie bez znaczenia jest osadzenie poszczególnych etapów badań w szerszym kontekście historycznym, czy też interesujące własne komentarze autora.

mgr Wojciech Jasiński,
Instytut Historii, Wydział Historyczny,
Uniwersytet im. Adama Mickiewicza,
ul. Umultowska 89d, 61-614 Poznań,
wojtek.jasinski@poczta.fm